

УДК 94:070.48(477.64-2) «19» DOI: 10.26661/swfh-2018-50-046

Формування газетної періодики м. Олександрівська Катеринославської губернії на початку ХХ століття

К.А. Петрова

Запорізький національний університет,
petrowa_katerina@ukr.net

Ключевые слова:

Александровский голос»,
«Александровский вестник»,
«Александровские новости»,
газетна періодика,
«Новости Александровска»,
редактор, рубрика.

Стаття присвячена історії формування газетної періодики м. Олександрівська Катеринославської губернії на початку ХХ століття. На основі використаних довідкових даних та матеріалів періодичних видань відтворено хронологічні межі їх існування, послідовність та наступництво. За матеріалами газет реконструйовано їх редакторсько-видавничий та журналістський склад, частково висвітлено інформаційне наповнення. Охарактеризовано заходи редакторів, спрямовані на популяризацію видань. Окреслено причини припинення виходу газет.

Formation of the newspaper periodicals of Oleksandrivsk of Katerynoslav province in the beginning of the 20th century

К. Petrova

Zaporizhzhia National University

Key words:

«Aleksandrovsk Voice»,
«Aleksandrovsk Journal»,
«Aleksandrovsk news»,
«News of Aleksandrovsk»,
newspaper periodicals, editor,
rubric.

The article is devoted to the formation of the newspaper periodicals of Oleksandrivsk of Katerynoslav province in the early 20th century. The shift in the development of the provincial periodicals began after the revolutionary events of 1905, which resulted in the simplification of legislation on the establishment and functioning of periodicals. Periodicals, including private, began to appear in provincial towns. In particular, in 1909 in Oleksandrivsk private newspaper periodicals were originated. There were three editions which changed one another during the year. In 1910 there were three editions in the city, but only two managed to stay afloat. The peak of the development of the newspaper periodicals was 1912, when four newspapers appeared at the same time. It was a large number of newspapers for the province town, which provoked a violent competition, the means and consequences of which can be traced on the pages of the publications. The editors used variety of ways to keep the reader's audience: they introduced new rubrics, touched the painful questions (trade, drunkenness, prostitution), and even made newspapers cheaper by reducing its format. The feature of Oleksandrivsk periodicals was the coverage of life, problems and harassment of Jews, for which special rubrics («Jewish life») were introduced in newspapers. The most popular newspapers in the city was «Aleksandrovsk news» (1910–1912), which was changed by «News of Aleksandrovsk» (1912–1914); «Aleksandrovsk Voice» (1911–1913), which continued the output under the title «Alexandrovski Responses» (1914–1916); «Aleksandrovsk Journal», which managed to maintain a continuous output during 1910–1916. The most successful editors and publishers were A. Shyndelman, B. Rozenshtein, M. Tereshkovych thanks to whom the city had its own newspapers that are rich sources now which are able to reconstruct various aspects of the city's life at the beginning of the 20th century.

Періодичні видання як історичне джерело відіграють важливу роль у дослідженні питань, що не були зафіксовані офіційними документами, оскільки віддзеркалюють думку громадськості (або її частини) у різноманітних питаннях. Тому, використовуючи газети в історичних дослідженнях, важливо встановити історію заснування та функціонування даних видань задля підвищення об'єктивності висновків. Проте, олександрівські газети, представники провінційної преси, стали предметом дослідження переважно філологів О. Д. Школьної [1; 2], Т. В. Хітрової [3], залишаючись поза увагою істориків. Представлені розвідки часто містять ряд хронологічних та фактографічних неточностей. Тому, у статті за мету поставлено відтворення процесу формування газетної періодики м. Олександрівська Катеринославської губернії на початку ХХ століття, використовуючи не тільки довідкові видання, а і матеріали самих періодичних видань.

Становлення періодичної преси м. Олександрівська розпочалося виходом офіційного видання міської управи «Александровского городского вестника» (1904–1906 рр.). Часопис виходив два рази на тиждень і прагнув донести місцевим читачам офіційну інформацію. Життя цього видання було недовготривалим, як припускає київська дослідниця О. Д. Школьна, через неспроможність у конкуренції з приватними газетами, що вирізнялись жвавішою манерою подання матеріалів [3, с.39]. Проте, газетне життя міста почало поживалюватися лише з 1909 року, що унеможливорює реальність припущення дослідниці. Ймовірно, проблема полягала у фінансуванні, яке не могла забезпечити Олександрівська міська управа.

Значний вплив на розвиток провінційної періодики мали революційні події 1905 року, наслідком яких стала поява Тимчасових правил про друк. Нове законодавство значно спрощувало умови появи та функціонування періодичних видань [4], чим сприяло кількісному сплеску періодики в країні. Проте, в провінції справа затримувалася, поява олександрівських приватних видань відбулася лише в 1909 році.

Утвердження в місті власної газети виявилось справою нелегкою, протягом року одне одного змінили три часописи. Розпочався видавничий рік 24 лютого появою газети «Справочный листок объявленный г. Александровска», що виходив двічі на тиждень за редакторства І. М. Яковлєва. З десятого номеру редактором-видавцем газети став М. П. Муравйов, який з № 16 змінив назву газети на «Запорожский край» [5, с.284]. У оголошенні на підписку зазначалося, що газета мала

власних кореспондентів в Петербурзі, Москві та інших великих містах Російської імперії, а також в прилеглий до Олександрівська місцевості. Власні кореспонденти-співробітники газети були і за кордоном: в Парижі, Відні, Берліні та Константинополі, які висвітлювали закордонне життя в кореспонденціях поштою та телеграфом.

Набір рубрик видання був стандартним для провінційних газет Південної України: телеграми, останні відомості, обласний відділ, міська дума, хроніка, фейлетон, театр і музика, листи до редакції, оголошення. Пріоритетним напрямком роботи часопису було висвітлення місцевого життя всього Запорізького краю, що також було типовим для місцевих газет. А от відрізнялася газета окресленням пріоритетного кола читачів, зосереджуючи основну увагу на інтересах «трудового класу», особливо селянства [6, с.1]. Таке обмеження було досить ризикованим для нового місцевого видання, оскільки суттєво звужувало читацьку аудиторію. Проте, побачити результати цієї ставки немає змоги через короткий час існування газети.

За даними вже згаданої дослідниці О. Д. Школьної «Запорожский край» проіснував до 15 серпня 1909 року [2, с.40]. Зазначимо, що останній збережений у сховищах Російської національної бібліотеки номер газети датований 13 липня, який приймають за останній у довідниках дореволюційної періодики [7, с.629]. В той же час з 11 по 15 серпня 1909 року виходила газета «Запорожская речь», яку, ймовірно, О. Д. Школьна ідентифікувала як наступницю «Запорожского края». Проте, в передовій статті першого номеру «Запорожской речи» мова йде про газету «Запорожский край» як таку, що припинила свій вихід. При цьому місто залишилося без періодичного видання, що сприяло розмноженню «канцелярських таємниць» та поширенню інформації з уст в уста у спотвореному вигляді, що бралася ліквідувати нова газета «Запорожская речь» на чолі з редактором-видавцем В. Н. Загоскіним [8, с.2]. Видання проіснувало короткий час – було видано лише п'ять номерів. Причиною закриття газети стала, розміщена на шпальтах першого номеру, стаття В. Ковальського «Загальний страйк в Швеції», в якій висвітлювався рух робітників за власні права, що охопив практично все населення країни. У статті простежувалися співчуття та підтримка страйкарів, чого не міг стерпіти імперський уряд, що лишень оговтувався від революційних подій 1905 року. Як наслідок, на редактора газети було накладено штраф у розмірі 300 руб., який міг бути замінений арештом на два

місяці, про що повідомлялося у останньому номері газети [9, с.2].

Швидко зорієнтувавшись у ситуації, В. Н. Загоскін започаткував випуск нової газети. Так, 1 листопада з'явилася третє за рік видання Олександрівська – щоденна газета «Запорожский край» (редактор-видавець – В. Н. Загоскін) [10, с.1]. Всього вийшов 41 номер газети, останній традиційно інформував про причини її закриття, що полягали у непопулярності серед місцевих жителів. В останньому повідомленні редакції звучали звинувачення у індиферентному ставленні публіки до місцевої преси, що і позбавило змоги продовжувати і розвивати цю справу [11, с.1].

Байдуже ставлення населення до перших олександрівських періодичних видань кількома роками пізніше у фейлетоні змалював під псевдонімом Тік-Так кореспондент катеринославської газети «Приднепровский край»: «Обивателі спали, їли... газет не читали, а якщо і читали, то петербурзьку «Копейку» і «Свет»... В Олександрівську з'явилася своя газета. А оскільки ніхто з олександрівців не визнавав інших газет, крім «Копейки» і «Света», то, звичайно, газета, віддала Богу душу» [12, с.3].

У наступні роки в Олександрівську функціонувало кілька видань. Так, в 1910 році місто мало три газети: «Александровские новости» «Александровский листок промыслов и местной жизни» та «Александровский вестник», що функціонували паралельно.

Засновником та одночасно редактором і видавцем часопису «Александровские новости» став Абрам Борисович Шрайбер, який пізніше вигідно продав газету. Така практика була вже знайома А. Б. Шрайберу, він був редактором-видавцем найпопулярнішої газети Бердянського повіту «Бердянские новости» (1910–1917 рр.). До переїзду в Бердянськ А. Б. Шрайбер видавав «Херсонские новости» (1908–1909 рр.). Після продажу «Бердянских новостей» І. Гольбергу, А. Б. Шрайбер заснував «Александровские новости», які також були продані у 1912 році. Запорізька дослідниця Т. Хітрова припускає, що для А. Б. Шрайбера такі маніпуляції були джерелом прибутку [3, с.27].

Нове олександрівське видання позиціонувало себе як політична, суспільна, науково-літературна та торгово-промислова газета. Підзаголовок вказував на щоденність виходу, проте зазначалося, що тимчасово видання виходить тричі на тиждень: середа, п'ятниця, неділя. Щоденною газета стала з січня 1912 року, саме після її продажу.

Передова стаття першого номеру «Александровских новостей» окреслювала мету та напрямок роботи видання, що полягали у висвітленні місцевого життя. Тут же зазначалося, що редакція «наглухо та міцно закривається від дешевих, обивательських пліток» [13, с.2]. Проте, обіцянку було порушено вже з № 108 за 1911 рік, коли було запроваджено рубрику «О чем говорят», де, якраз, і зазначалася непідтверджена інформація, тобто чутки [14, с.3].

Швидше за все, пікантні публікації і були секретом популяризації шрайберівських видань. Бо вже в серпні 1912 року в катеринославському окружному суді було заслухано одразу дві справи проти А. Б. Шрайбера. Обидва обвинувачення стосувалися наклепу в пресі, одне з боку нотаріуса А. А. Ланшина, інше – з боку виконуючого обов'язки олександрівського міського голови К. М. Дмитренка. Кожна справа закінчилася не на користь колишнього редактора і передбачала засудження на один місяць і 10 днів за кожним позовом [15, с.3]. Скоріш за все, А. Б. Шрайбер переховувався, адже в пресі повідомлялося, що після його розшуків повістка була вручена у Євпаторії [16, с.3].

Вищезгадані події не позначилися на долі видання, яке на той момент вже мало нових власників. З 3 січня 1912 року (№ 262) редактором газети став Абрам Іделевич Шиндельман (псевдонім – Акім Кримський), а видавцем – Лейб Вульфівич Шпрехер. На той момент, за повідомленням редакції, газета мала власних кореспондентів не лише в Олександрівську, а і по всій території Катеринославської губернії. Більшість авторів використовували псевдоніми: ініціали – Н.З., скорочення – Е-зрас, вигадані – дядя Савва тощо. Серед постійних дописувачів газети значилися: Антон Ловенгард, Кармен, С. В. Мірской, Семен Шпіцер, Борис Богомолов, І. Златогоров, Марк Талов, Василь Пахомов, Вадим Баян, І. Гольденберг, Бобров, Теорема, Акім Кримський, А. Ямський, Ахілес, Прометей, Свен Дозорний, Л. Торцов, Лян, Незнамов, Бек, Вальтасар, Гретхен та інші [17, с.1].

Серед публікацій з міст губернії переважали нікопольські, що пояснювалося відсутністю в Нікополі власного видання та наявністю активної частини населення. Ще однією особливістю газети було активне розміщення інформації щодо євреїв, для чого серед стандартного набору рубрик впроваджувалася рубрика «Єврейське життя».

Видання припинило існування в 1912 році, останній № 361 датований 2 травня. А вже 4 травня в Олександрівську вийшла нова газета «Новости

Александровска», редактором та видавцем якої був той же А. І. Шиндельман. В передовій статті першого номеру немає жодного слова стосовно виходу в місті нового видання, а в рубриці «Листи до редакції» розміщено лист, в якому «Александровские новости» називають «вашою» (себто «Новостей Александровска» газетою [18, с.3]. Відповідно, хоча «Новости Александровска» з 4 травня 1912 року розпочали нову нумерацію, де-факто газета стала наступницею «Александровских новостей». Про це свідчить журналістський склад, набір рубрик та, навіть, продовження тем, розпочатих до обговорення у «Александровских новостях». Ймовірно, це був стратегічний редакторський хід у конкурентній боротьбі.

Протягом 10 липня – 19 серпня 1910 року в Олександрівську видавався «Александровский листок промыслов и местной жизни», що позиціонував себе органом промисловості, торгівлі та місцевого життя. Редактором та видавцем газети був Р. А. Галактіонов [7, с.16].

В 1910 році в Олександрівську з'явилася ще одна газета, а саме 27 липня вийшов перший номер позапартійної, суспільної, літературної, комерційної та довідкової газети «Александровский вестник», редактором та видавцем якої був Борис Давидович Розенштейн [19]. Газета планувалася щоденною, проте з 5 серпня по 5 вересня вона взагалі припинила вихід через пожежу в типографії Я. Ф. Нутіса [20, с.2], де здійснювався друк газети. Ймовірно на терміні перерви позначилася відсутність коштів, бо відновивши вихід вже при типографії Е. М. Торговицької газета мала за редактора Б. Д. Розенштейна, а от за видавця виступав С. М. Торговицький, який обіймав посаду всього кілька номерів (№№ 8–12). Вже з № 13 Б. Д. Розенштейн одноосібно завідував справами газети, а № 14 вже вийшов з типографії Якова Лібмана. З листопада до кінця року газета виходила тричі на тиждень, відновивши щоденний вихід з 1 січня 1911 року.

Відмінною рисою газети стала насиченість публікаціями стосовно життя та діяльності євреїв як в Олександрівську, так і в цілому в країні. Більшість публікацій розміщені без вказівки авторства. Вдалося встановити невеликий авторський колектив, більшість імен якого приховані за псевдонімами: Ніл Адмірарі, Ніка, Невидимка, С. Блюмкін, Оса, Земляк, Істомін, Семенов, А. Новгородський, А. Южанін, С. Владіміров, Кресло № 18, Свій.

З 1912 року змінився підзаголовок видання на суспільну, літературну та комерційну газету. Тобто, після заміни з підзаголовку зникло слово «довідкова», що означало готовність переходу

часопису від подачі окремих фактів до їх аналітичного осмислення, чому також сприяло розширення штату кореспондентів. На той момент часопис мав власних кореспондентів в Петербурзі, а серед губернських найактивнішими виявилися нікопольські. Останній номер газети вийшов 28 грудня 1916 року [7, с.16]. «Александровский вестник» був найтривалішим виданням Олександрівська. Оминаючи скандали, газета проіснувала з 1910 року по 1916 рік.

5 жовтня 1911 року в місті з'явилася прогресивна, політична, суспільна та літературна газета «Александровский голос», засновником і редактором якої був Г. Х. Мукомель, якого з № 55 у 1912 році змінив Я. М. Терешкович [7, с.16]. Проіснувало видання до 1913 року. Замість нього 20 квітня 1914 року Я. М. Терешкович почав видавати щоденну суспільно-літературну газету «Александровские отклики», вихід якої тривав до кінця 1916 року.

Зважаючи на час виходу газети, велика частина видання «Александровские отклики» була присвячена Першій світовій війні з відповідними рубриками. Більшість публікацій не підписувались авторами, серед наявних підписів вдалося змалювати наступний авторський колектив часопису: Ен-ен, А. Ямський, А. Сашин, Оптиміст, Ві-Лав, Янус. Кожен номер газети містить публікації з життя та діяльності євреїв, особлива увага приділена їх правам та утискам.

Можемо спостерігати, що переважна більшість журналістів публікували свої розвідки під псевдонімами. Така ситуація була характерна для всіх олександрівських газет і визначалася, перш за все, особливостями цензурного законодавства. Оскільки справжнє ім'я автора розкривалося редактором лише на вимогу цензурного органу, кореспонденти такими чином могли убезпечити себе від утисків місцевої адміністрації та місцевих жителів, чий інтереси зачіпали журналістські розвідки. Паралельно виникла мода на псевдоніми, обираючи які, журналісти намагалися охарактеризувати себе, свою діяльність, стиль та напрямок роботи.

Піком видавничої діяльності Олександрівська став 1912 рік, в якому паралельно виходило чотири місцеві газети. Продовжували свій вихід «Александровский вестник» та «Александровский голос». Цього ж року «Александровские новости» змінила газета «Новости Александровска» під керівництвом А. І. Шиндельмана. Редактором було докладено чимало зусиль для популяризації нового видання. Зокрема, до типового набору рубрик спробували додати «Робочу хроніку», ймовірно,

розширюючи читацьку аудиторію. Крім того, в якості постійних співробітників газети було запрошено відомих петербурзьких літераторів: А. Говорова, І. Агнивцева, М. Тернського, І. Львівського, І. Вожського [21, с.3]. Ще одним заходом стало здешевлення газети за рахунок зменшення її формату. Так, з № 65 від 12 липня 1912 року по № 217 від 23 січня 1913 року газета виходила у зменшеному форматі. Такі заходи мотивувалися охолодженням інтересу до газети та спробою вистояти в конкурентній боротьбі, адже у 1912 році в Олександрівську одночасно існувало чотири газети, що підтверджується даними редакції [22, с.3].

Утримувала газета власне коло читачів і гострою тематикою журналістських розвідок. Так, особливого переполоху наробили статті про готелі Олександрівська як притони для проституції та продажу алкогольних напоїв. За подібні публікації редактор газети піддавався переслідуванню з боку власника готелю «Росія» Н. Королевського, про що сам редактор повідомляв у газеті [23, с.3]. Королевський також звертався і до законних способів боротьби: подав на А. І. Шиндельмана до суду, написав на свій захист листи до місцевих газет («Александровский голос», «Отклики Приднепровья»), які охоче їх надрукували, додавши власні коментарі щодо брудного стилю ведення справ А. І. Шиндельманом. Після судового слухання справа з Королевським була відкладена до розшуку позивача. В свою чергу, А. І. Шиндельман подав до суду на газети «Александровский голос» і «Отклики Приднепровья» за надруковані листи Королевського та коментарі до них. Щодо цих позовів повідомляється про їх вирішення в приватному порядку. Одразу після цього на сторінках «Новостей Александровска» з'явилися листи з вибаченнями від редакторів обох газет [24, с.3; 25, с.3]. Очевидно, публічне визнання власної неправоти і стало умовою припинення судових справ.

Останній номер газети вийшов 23 серпня 1914 року, на сторінках якого розміщувалося оголошення про висилку з Катеринославської губернії редактора газети «Новости Александровска» А. І. Шиндельмана [26, с.3], як зазначає Т. В. Хітрова, за «неблагойдність політичної думки та непристойні виступи проти місцевої адміністрації» [3, с.30]. В повідомленні зазначалося, що часопис призупиняв вихід на кілька днів, до затвердження начальником губернії нового редактора. Проте, іншому редактору не судилося бути, газета припинила своє існування.

В травні 1912 року в Олександрівську з'явилося ще одне видання – суспільно-політична і

літературна газета «Отклики Приднепровья», редактором і видавцем якої був інженер-технолог С. І. Гурович. Газета виходила щоденно. Переглянувши номери газети, можна зробити висновок, що редакція зробила ставку на піар. По-перше, в передовій статті першого номеру керівництво назвало свій часопис «новим органом незалежної думки», при цьому зазначивши важкі умови роботи провінційної преси та пообіцявши їх перебороти [27, с.2].

По-друге, редакція намагалася постійно втягти в конфлікт редакції інших газет. Зокрема, велика увага була спрямована на газету «Новости Александровска», завдяки розвідкам якої вдалося пропіаритись, розв'язавши в пресі конфлікт навколо вже згаданого утримувача готелю «Росія» Н. Королевського. Крім того, автори газети писали недобррозичливі відгуки на публікації кореспондента «Новостей Александровска» Свена Дозорного, при цьому власними зусиллями жодних серйозних журналістських розвідок не здійснюючи. І навіть в такий спосіб виданню вдалося протриматися до вересня 1912 року, доки його редактора не було оштрафовано на 500 руб. із заміною на арешт на три місяці у випадку неспроможності сплати. Причиною закриття газети стала публікація матеріалів політичного характеру [28, с.3]. Зокрема, каральні санкції викликала низка статей, присвячених виборами до Державної Думи: «Пам'яті третьої Думи», в якій висвітлювалась безправність селян і робітників, національні утиски [29, с.2]; передова стаття у № 95 [30, с.2] та фейлетон «До виборів (думки і нотатки)», що розкривали нюанси виборів та прогнозували незмінність результатів [31, с.2]. У списку звинувачень фігурувала також стаття, присвячена діяльності одного з ідеологів народництва М. О. Бакуніна, як така, що схвалювала злочинні дії [32, с.2].

Цікавою для відтворення історії періодики Олександрівська є стаття «Новостей Александровска» під назвою «5-річний ювілей». Редакція повідомляє, що 24 лютого 1914 року намічається п'ять років з дня виходу «Справочного листка», організаторами якого були І. М. Яковлев, С. П. Сібілов та Є. Є. Кран. Проте, найцікавішим є твердження, що газета виходить п'ять років безперервно, лише змінюючи назву, в наступній послідовності: «Справочный листок», «Запорожский край», «Запорожская речь», «Александровские новости», «Новости Александровска» [33, с.2].

Достеменно встановлено, що «Запорожский край» є правонаступницею «Справочного листка», продовжуючи його нумерацію. Всі інші газети з

вищенаведеного переліку починають власну нумерацію з першого номеру, при цьому вказуючи на перший рік видання. Тобто, де-юре всі ці газети являлися самостійними окремими виданнями, що було продиктовано життєвою необхідністю при існуючому цензурному законодавстві. Проте, фактична послідовність видань все ж простежувалася. Всі довідники дореволюційних видань Російської імперії та більшість дослідників поєднують газети «Запорожский край» та «Запорожская речь», хоча в передовій статті останньої мова не йде про продовження видання, а лише про продовження газетної традиції в місті після закриття попередниці [34, с.2]. Наступність «Запорожской речи» і «Александровских новостей» є сумнівною. По-перше, жодних свідчень цього факту не відомо, по-друге, газета була заснована приїжджою людиною (А. Б. Шрайбер прибув з Бердянська). Не заперечуємо фактичний зв'язок «Александровских новостей» та «Новостей Александровска», що мають однакове наповнення рубрик і спільного редактора, що в такий спосіб намагався продовжити життя власного видання після штрафу та закриття. Найяскравішим доводом на користь спільності газет є лист до редакції, розміщений в першому номері «Новостей Александровска», в якому кореспондент ототожнює дві газети [35, с.3]. Відповідно, таку публікацію стосовно п'ятирічного ювілею вважаємо за своєрідний тогочасний піар-хід задля підняття престижу часопису.

Таким чином, активна видавнича діяльність Олександрівська розпочалася у 1909 році, і поступово зростала, сягнувши пікової точки в чо-

тири видання у 1912 році. Видатними олександрівськими редакторами були А. І. Шиндельман, Б. Д. Розенштейн, М. Я. Терешкович. Цензурне законодавство країни часто ставало на перешкоді безперервного випуску газети. Через закриття редактори змушені були організувати нові видання. Утримати безперервний випуск вдалося лише редактору «Александровского вестника» Б. Д. Розенштейну.

В цілому, газети Олександрівська були типовими провінційними виданнями зі стандартним набором рубрик, з однаковою метою – висвітлення місцевого життя, не оминаючи подій загальноросійського та світового значення. Відмінною рисою олександрівських газет стала єврейська тематика. Крім того, ріст конкуренції змушував редакторів вживати заходів для приваблення читачів, віднайти щось своє, особливе. Найбільш результативною в цьому руслі була робота редактора А. І. Шиндельмана, що яскраво простежується в «Новостях Александровска», де намагалися запровадити нестандартну рубрику «Робоча хроніка». Головною особливістю газети стало висвітлення найгарячіших питань місцевого життя, що вилилося в низку опублікованих журналістських розвідок щодо особливостей торгівлі та торгівельних закладів міста, викриття пияцтва та проституції тощо. Схожий, проте набагато помірніший, був стиль «Александровского вестника» Б. Д. Розенштейна. Були й такі видання, що виживали за рахунок інших, більш популярних, намагаючись втягнути останніх в суперечки на сторінках газет, звинувачуючи в некваліфікованості редакторів та авторів інших часописів.

Джерела та література

1. Школьна О. Д. Становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії 1838 – 1917 рр. : дис. ...к. філол. н. : 10.01.08 / О. Д. Школьна – К., 1997. – 201 с.
2. Школьна О. Д. Преса Катеринославської губернії (1905–1907): тематичні аспекти, тенденції розвитку // Наукові записки інституту журналістики. – 2005. – Т. 21. – С. 38–50.
3. Хітрова Т. Монополізм як ознака розвитку приватної преси Запорізького регіону (1906 – 1917) / Т. Хітрова // Журналістика. – Запоріжжя – 2009. – Вип. 8 (33). – С. 22–31.
4. О временных правилах о повременных изданиях // Полное собрание законов Российской империи. – Собрание 3 (1881–1913). – Т. 25. – № 26962. – С. 837–840.
5. Беляева Л. Н., Зиновьева М. К., Никифоров М. М. Библиография периодических изданий России: 1901–1916 / под общ. ред. В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – Л.: Тип. ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, 1960. – Т. 3 (Р–Я). – 688 с.
6. [Оголошення на підписку] // Запорожский край. – 1909. – № 29. – С. 1.
7. Беляева Л. Н., Зиновьева М. К., Никифоров М. М. Библиография периодических изданий России: 1901–1916 / под общ. ред. В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – Л.: Тип. ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, 1958. – Т. 1 (А–З). – 680 с.
8. Александровск, 11 августа // Запорожская речь. – 1909. – № 1. – С. 2.
9. Городская жизнь // Запорожская речь. – 1909. – № 5. – С. 2.
10. [Оголошення на підписку] Запорожский край. – 1909. – № 1. – С. 1.

11. От редакции // Запорожский край. – 1909. – № 41. – С. 1.
12. Тик-Так. Одолели // Новости Александровска. – 1912. – № 62. – С. 3.
13. От редакции // Александровские новости. – 1910. – № 1. – С. 2.
14. О чем говорят // Александровские новости. – 1911. – № 108. – С. 3.
15. Газетные дела // Новости Александровска. – 1913. – № 443. – С. 3.
16. Дело А. Шрайбера // Отклики Приднепровья. – 1912. – № 22. – С. 3.
17. [Оголошення на підписку] // Александровские новости. – 1912. – № 262. – С. 1.
18. Письмо в редакцию // Новости Александровска. – 1912. – № 1. – С. 3.
19. Александровский вестник. – 1910. – № 1.
20. Пожар в типографии Я. Ф. Нутиса // Александровский вестник. – 1910. – № 7. – С. 2.
21. От редакции // Новости Александровска. – 1912. – № 14. – С. 3.
22. К читателю! // Новости Александровска. – 1912. – № 65. – С. 3.
23. Шиндельман А. Королевский не дремлет // Новости Александровска. – 1912. – № 137. – С. 3.
24. Гурович С. Письмо в редакцию // Новости Александровска. – 1912. – № 444. – С. 3.
25. Терешкович Я. Письмо в редакцию // Новости Александровска. – 1912. – № 447. – С. 3.
26. Редакция. К читателям // Новости Александровска. – 1914. – № 676. – С. 3.
27. Александровск, 16 мая // Отклики Приднепровья. – 1912. – № 1. – С. 2.
28. По поводу оштрафования нашей газеты // Отклики Приднепровья. – 1912. – № 108. – С. 3.
29. М.К. Памяти третьей Думы // Отклики Приднепровья. – 1912. – № 92. – С. 2.
30. Александровск, 8-го сентября // Отклики Приднепровья. – 1912. – № 95. – С. 2.
31. К выборам (мысли и заметки) // Отклики Приднепровья. – 1912. – № 100. – С. 2.
32. М. А. Бакунин // Отклики Приднепровья. – 1912. – № 94. – С. 2.
33. 5-летний юбилей // Новости Александровска. – 1914. – № 521. – С. 3.
34. Александровск, 11 августа // Запорожская речь. – 1909. – № 1. – С. 2.
35. Письмо в редакцию // Новости Александровска. – 1912. – № 1. – С. 3.